

עשר זכירות

אלישיב נמן

בכל יום אנו אומרים, בחתימת הברכה השנייה שלפני קריאת שמע: "ובנו בחרת מכל עם ולשון, וקרבתנו מלכנו לשמך הגדול באהבה, להודות לך וליחדך, ליראה ולאהבה את שמך, בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה".

המגן אברהם על השו"ע, בדיני ברכות ק"ש (סימן ס"ק ב) הביא את דברי שער הכוונות (דרוש כוונת יוצר דף יט עמודה ב) שיש לזכור בברכת אהבת עולם שלוש זכירות, שהן מצוות עשה התלויות בזכירת הלב. ואלו הן:

"וקרבתנו מלכנו" - זכירת מעמד הר סיני - שעל ידי התורה קרבנו לשמו הגדול.

"לשמך הגדול" - זכירת מחיית עמלק - שאין השם שלם בגלל עמלק.

"להודות לך" - זכירת מעשה מרים - שהפה לא נברא רק להודות לה' ולא לדבר לשון הרע.

וזכירה נוספת, רביעית, בפרשת ציצית - זכירת יציאת מצרים.

המג"א מוסיף עוד שתי זכירות: האחת - זכירת השבת, והשנית - "זכור... את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר" (דברים ט, ז).

אמנם, פוסקים רבים סוברים שצריך לזכור בפה ולא סגי בזכירה בלב בלבד. ולכן ראוי לכל ירא שמים במצוותיו חפץ, שיאמר פסוקי הזכירות כמובא בסידורים (ע"פ לשון חסד לאלפים סימן ס סעיף ו).

ואף על פי שאם זוכרים ומזכירים בפה אחר התפילה אין צריך מעיקר הדין לזכור בַּפֶּה, כבר כתב כה"ח (סימן ס אות ד): "כיון דנפיק מפומיה דהאר"י זצוק"ל דצריך לזכרם במקום הזה - אין לשנות, אלא יש לעשות זה וזה ושכרו כפול מן השמים" (ועיין מה שכתב בזה הרב חיד"א ביוסף אומץ סימן כג, ובאהבת דוד דרוש יד דף סג).

וכך מצינו בסידור עולת ראייה (עמ' שלד) בסוף תפילת שחרית, תחת הכותרת "זכירות", את אותם ארבע זכירות הנ"ל, ובסמוך (עמ' שלה) נכתב שמרן הרב זצ"ל הוסיף בכתב"ק את שתי הזכירות שהוסיף המגן אברהם. וכך מופיע בסיום התפילה, בכל סידורי אשכנז וספרד שראיתי: "שש זכירות".

אבל בכל סידורי הספרדים ועדות המזרח מופיע: "עשר זכירות", ואכן כך מופיע ברב חיד"א (בספרו כף אחת סימן כה ועוד) ובחסד לאלפים (שם), והובא בכף החיים (שם). וכיוון שראיתי שיש במניין הזכירות מחלוקת, האם יש שש או עשר, אמרתי אלה נא ואלקטה באומרים, יסודי הדברים מאיפה יוצאים, ובמה מחלוקת האחרונים? בדרך קצרה ויאמר לקוצרים...

ובחרתי ללכת אחד לאחד על סדר עשר הזכירות של הרב חסד לאלפים.

וזאת אציין, אין כוונתי לברר גדר הזכירות, מי חייב ומתי וכד', אלא רק על היסוד: מה חייבים לזכור? מהי רמת החיוב? ועוד אלקט שושנים בחשיבותה ועניינה של כל זכירה.

ואף שאני יודע בעצמי שאיני זוכר כראוי כל הדברים האמורים, ואיך אפרסם לרבים? אבל נתחוקתי מדברים מתוקים, עיניים מאירים, של הרב חסד לאלפים, בעניין הנחת תפילין דר"ת (סימן לד סעיף ב, ע"ש, וכ"כ בכמה מקומות), וז"ל: "ואפילו אם ידע אדם בנפשיה שהוא אינו זהיר בעיקרי מצות ונכשל בחמורות, לא משום זה ימנע ממלי דחסידותא... ומצוה גוררת מצוה, כי יאמר אל לבו, הן אני מתנהג בחסידות כזה וכזה ואיך לא אשמר גופי ההלכות? ושב ורפא לו". ע"כ. ובעז"ה, כתיבה מביאה לידי ראייה, וראייה לידי זכירה. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

א. יציאת מצרים

שמות יג, ג:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֶתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ (זה הפסוק המוזכר בשער הכוונות שם. ועיין רשב"א בעין יעקב ברכות דף יב:)

דברים טז, ג:

לֹא תֹאכַל עִלְיוֹ חֶמֶץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עִלְיוֹ מִצּוֹת לַחֵם עֲנִי כִּי בַּחֲפוּזֶן יִצְאֶת

מֵאָרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ (זה הפסוק שמביא רש"י על דברי הגמרא ברכות כא. "אמת ויציב דאורייתא היא". וכך מופיע בסידורים).

נחלקו הראשונים אם זכירת יציאת מצרים הוא חיוב בפני עצמו, או שהוא חלק מחיוב ק"ש.

רבנו יונה

זו לשון תלמידי רבנו יונה בראש מסכת ברכות (דף א. בדפי הרי"ף ד"ה ואיפסיקא):

ק"ש של חיוב צריך שיאמר אותה בברכה, ושיקרא לפחות שתי פרשיות ראשונות, שבהן עול מלכות שמים ועול מצות.

ושם בהמשך (ד"ה אלא):

ואם לא ירצה לקרות אלא השתי פרשיות בלבד - סגי ליה בהכי. ואע"פ דאמרינן בירושלמי (ברכות פ"א ה"ו) 'וצריך להזכיר יציאת מצרים בזמנה', דמשמע שצריך לומר פרשה שלישית שיש בה יציאת מצרים בשעה שקורא אותה לחובה - אפילו הכי, כיון שהזכיר יציאת מצרים בברכות, בשעה שקורא אותה בבית הכנסת - לא מצרכינן ליה להזכירה פעם אחרת. נראה בבירור שרבנו יונה סובר שחיוב זכירת יציאת מצרים הוא חיוב בפני עצמו.

רמב"ם

הרמב"ם כותב בפירוש שיש מצווה של זכירת יציאת מצרים מהפסוק הנ"ל בדברים, וזה חלק מחיוב ק"ש. כך כתב בפירוש המשנה "מזכירים יציאת מצרים בלילות - ר"ל פרשת ציצית". ויותר מפורש בתחילת הלכות ק"ש (הלכות א-ג) וז"ל:

פעמיים בכל יום קוראים ק"ש בערב ובבוקר... ומה הוא קורא? **שלוש** פרשיות... אע"פ שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה, מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים, ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה...

רואים שלרמב"ם הגדרת ק"ש היא שלוש פרשיות, אשר כוללות בתוכם חיוב הזכרת יציאת מצרים. אם כן, מצוות זכירת יציאת מצרים היא כחלק ממצות קריאת שמע!

ונפק"מ, שלדעת הרמב"ם נראה שיש להיזהר לכוון לזכור יציאת מצרים דווקא בפרשת ציצית, ולא יועיל להזכירה בחצי משפט אחרי התפילה.

בעניין הטעם לזיכרון יציאת מצרים כתוב בתורה (ויקרא כה, מב): "כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים...". ועוד שם (ובפסוק נה) "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים..." (ועיין תר"י ב: בדפי הרי"ף ד"ה איזהו).

ב. השבת

שמות כ, ח:

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ.

הרמב"ם בספר המצוות (עשה קנה) סובר שכל הפסוק הנ"ל הוא מצווה אחת - לקדש את השבת, ולומר דברים בכניסתו וביציאתו, כלומר **זכרהו** וקדשהו בברכה. לרמב"ן (עה"ת שם) הבנה שונה בפסוק. וכך עולה מפירושו, שעל דרך הפשט נאמר כאן "זכור", ובמשנה תורה (ה, יב) נאמר "שמור". על זה יש במכילתא דרשב"י (דף קז.) "שמאי הזקן אומר **זכירה עד שלא תבא**, שמירה **מִשְׁתַּבֵּא**". וכתב על כך הרמב"ן:

ומצוות הזכירה, **שזכור תמיד בכל יום** את השבת, שלא נשכחה, ולא יתחלף לנו בשאר הימים. כי בזכרוננו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא ציווה אותנו באות הזה, כמו שנאמר 'כי אות היא ביני ובניכם, לדעת כי אני ה' מקדשכם' (שמות לא, יג), וזה עיקר גדול באמונת האל.

עד כאן פירוש "זכור את יום השבת". "לקדשו" זה עניין חדש, קדשהו בברכה. בכל אופן, כותב הרמב"ן ששתי מצוות אלו כלולות במצווה אחת, בחשבון רמ"ח מצוות עשה שנצטוונו.

ג. המן

דברים ח, ב:

וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְךָ לְנִסְתֶּךָ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְךָ הִתְשַׁמֵּר מִצְוֹתוֹ אִם לֹא.

כתב בספר חרדים (לר' אלעזר אזכרי, פרק ט "מצוות עשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום", סעיפים כ, כג) בשם **רבנו יונה** (בשערי תשובה שער ג, יז) דו"ל:

מעלות רבות נמסרו לנו **במצוות עשה**... מעלת זכרון חסדיו יתברך. והתבונן

בהם.. שנאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר ויאכילך את המן... שמלתך לא בלתה וגו'.

והוסיף בעל החרדים מדיליה:

ומינה נלמד מקל וחומר: אם נצטוינו לזכור לדורות החסדים שעשה עם אבותינו, כל שכן שכל אחד מישראל חייב לזכור החסדים שעושה עמנו תמיד לכלל ישראל, שמציל אותנו משיני אריות מאומות העולם העומדים תמיד עלינו לכלותנו, ולזה אנו אומרים בכל יום מזמור 'לולי ה' שהיה לנו' (תהלים קכד). וכן חייב כל אחד מישראל לזכור החסדים שגמלו ה' יתברך מעת שיצרו בבטן אמו, ואז יכנע לפניו ויבוש וישוב בתשובה שלמה, וכן שמעתי מפני מורי הרב החסיד כמהר"ר יוסף סאנגיש זצ"ל.

יש לי להוסיף לעניין זכירת המן בכיוון אחר, מן האמור בפרשיית המן, בספר שמות (טו, לב-ג): 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' מֵאֵל הַעֲמֹר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמַרְתְּ לְדַרְתֵּיכֶם לְמַעַן יֵרָאוּ אֶת הַלֹּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר... קַח צִנְצָנֹת אֶחָת וְתֵן שָׁמָּה מֵאֵל הַעֲמֹר מִן הַיֵּנֶחַ אֹתוֹ לְפָנֵי ה' לְמִשְׁמַרְתְּ לְדַרְתֵּיכֶם'.

והביא רש"י (תנחומא אות כא, מכילתא פ' ה) וז"ל:

בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם, למה אין אתם עוסקים בתורה, והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה, מהיכן נתפרנס? הוציא להם צנצנת המן, אמר להם (ירמיה ב, לא) 'הדור אתם ראו דבר ה''.' 'שמעו' לא נאמר אלא 'ראו', בזה נתפרנסו אבותיכם, הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו (ועיין 'לתורה ולמועדים' רב זיין על פרשת בשלח).

ועניין זה הדיגשו הרב חיד"א (שם), והרב חסד לאלפים בספרו פלא יועץ (ערך זכירות).

ד. מעשה עמלק הרשע, יימח שמו וזכרו

דברים כה, יז-יט:

זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֹק בְּדַרְךָ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדַרְךָ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיַף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים... לֹא תִשְׁכַּח.

זו הלכה פשוטה מהתורה, ומבוארת בגמרא (מגילה יח.), ופסקוה הראשונים: רמב"ם (עשה קפט; הלכות מלכים פרק ה הלכה ה) וסמ"ג (מ"ע קטו).

ובעניין זכירה זו כתב הרמב"ם בספר המצוות (שם) וז"ל:

שנאמר זה בכל עת ועת, ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, ונורז העם לשנו אותו, עד שלא תשכח המצוה, ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן.

ובספר החינוך כתב (מצוה תרג):

משרשי המצוה: לתת אל לבנו שכל המיצר לישראל שנאווי לפני השם ברוך הוא, וכי לפי רעתו וערמת רוב נזקו תהיה מפלתו ורעתו. כמו שאתה מוצא בעמלק כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיקם, ציוונו ברוך הוא לאבד זכרם מני ארץ, ולשרש אחריו עד כלה.

ה. מעמד הר סיני

דברים ד, ט-י:

רק השמור לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בנייהם ילמדון.

כתב הרמב"ן (סוף ספר המצוות לרמב"ם, שכחת הלאווין לדעת הרמב"ן מצוה ב) וז"ל:

שנמנענו שלא נשכח מעמד הר סיני ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים... והכוונה בזאת גדולה מאוד, שאם היו דברי תורה באים אצלנו מפי הנביא עליו השלום בלבד, אע"פ שנתאמת אצלנו ענין נבואתו באותות ומופתים. אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום בזמן מן הזמנים, ויצונו בשום דבר הפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת, תהיה התורה נצוחה על יד השני, או יכנס בלבנו ספק על זה. אבל כשהגיענו ביאור התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו רואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, לא יועילהו אות ולא יצילהו מידנו מופת, שאנחנו היודעים ועדים בשקריותו ובפחזותו... והוא יסוד גדול בתורה.

ו. מה שהקציפו אבותינו להקב"ה ובפרט בעגל

דברים ט, ז:

זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה'.

כתב הרמב"ן על פסוק זה (שכחת עשין ז) וז"ל:

ולא ידעתי אם היא אזהרה למקציפים עצמן, כלומר אנשי דור המדבר. ואולם היא מצוה לדורות לדעת חסד אלוהים עלנו ושמרו ברית אבותינו. ולתת הודאה לשמו ולברך אותו על הכל, וכענין שהנביא מזכירם עמי זכר מה יעץ מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בין בעור למען דעת צדקות ה', ואם כן ראוי למנותה מצוה מן המצות.

ז. מה שיעצו בלק ובלעם לעשות לאבותינו

מיכה ו, ה:

עמי זָכַרְנָא מַה יַעֲץ בְּלָק מְלֶךְ מוֹאָב וּמַה עָנָה אֹתוֹ בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר מִן הַשְּׂטִיִּים
עַד הַגְּלָגָל לְמַעַן דַּעַת צְדָקוֹת ה'.

מהרמב"ן בספר המצות (שם) משמע, שכולל זכירה זו ביחד עם זכירת מה שהקציפו אבותינו במדבר, שזה חלק מזכירת חסדו יתברך שעשה לאבותינו, למרות כל מה שהכעיסו לפניו.

אבל הרב חיד"א מונה זכירה זו כזכירה (מדרבנן) בפני עצמה.

שאלתי את הרב משה צוריאלי שליט"א, איך ייתכן שהרב חיד"א מונה מצווה שאף אחד מהראשונים לא מנה? והשיב לי, שיש הרבה מצוות בנוסף לתרי"ג מצוות שנמנו. ומקום מן השמים הניחו לרב חיד"א להתגדר בו. והפנה אותי לדברי ר' אברהם אחי הגר"א בספר מעלות התורה בתחילתו, וז"ל:

...ונראה ע"פ מה דאיתא בגמרא סוף מכות (כג:) תרי"ג מצוות נצטוו ישראל... והנה הקדמונים נתלבטו במנין המצוות כמו הרמב"ם, הרמב"ן, סמ"ג וגם האחרונים סערו סער וכל אחד סותר מנינו של חברו בסתירות וקושיות עצומות... ושמעתי מאחי הגאון זצ"ל שורש הדבר, שבודאי ליכא למימר שלא יכנסו תחת גדר המצוות רק תרי"ג מצוות ולא יותר, אלא באמת כל דבור ודבור שבתורה שיצא מפי הגבורה היא מצוה מפני עצמה. והנה באמת המצוות רבו ועצמו עד אין מספר... "לְכַל־תְּכַלֶּה רְאִיתִי קֶץ רַחֲבָה מִצִּוְתֶךָ מְאֹד" (תהלים קיט, צו), ומה שהוזכר בתרי"ג אינו אלא שורשים, אבל הם מתפרשים לענפים הרבה.

ואחר כך ראיתי שיסוד זה כבר מופיע בדברי רבנו בחיי (ריש הקדמת פרושו עה"ת) וברד"ק בתהלים (שם).

ועדיין קשה, שעל כל פנים צריך שורש בתורה לכלול בו את כל המצוות! ולרמב"ן נוחא, שזכירה זו משורש זכירת מה שהקציפו. ונראה ליישב בפשיטות שגם לרב חיד"א אין זה ממש זכירה בפני עצמה, אלא ציין עוד אחד מחסדי ה' וממילא גם אותו צריך לזכור.

ונראה לי שגם הרב חסד לאלפים (בספרו פלא יועץ, ערך זכירות) הרגיש בזה, אלא שכללו עם זכירת המן. וע"פ זה אולי גם לרמב"ן שלא מנה את זכירת המן, זה כיוון שהיא כחלק מזכירת חסדיו יתברך.

יוצא ששלוש הזכירות: א. מה שהקציפו... (והוא השורש בתורה), ב. המן (ענף), ג. מה יועץ בלק (ענף) - עולת בקנה אחד בריאות וטובות. ועניינם זכירת חסדיו יתברך.

ח. מעשה מרים הנביאה

דברים כד, ט:

זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמָרִים בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם.

וכתב הרמב"ן (בשכחת העשין שם): "נצטוינו לזכור בפה ולהשיב אל ליבנו מה שעשה יתעלה למרים כשדברה באחיה, עם היותה נביאה, כדי שנתרחק מלשון הרע". והרמב"ם לא מנאו.

והדבר תלוי בהבנת הפסוק המקדים לפסוק הנ"ל (פסוק ח): "הַשְּׁמֵר בְּנִגַע הַצְרַעַת לְשֹׁמֵר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יֹרֶוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת".

ויש לשאול: א) מה השמירה המיוחדת שמוהירה עליה התורה בפסוק? ב) מה הקשר לפסוק הסמוך "זכור את אשר עשה ... למרים"?

רש"י ענה על שאלות אלה כך: א) "השמר בנגע הצרעת": שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת. ב) "זכור...": אם באת להיוהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע, זכור את העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים.

אבל הרמב"ן מפרש ע"פ הספרא (בחקותי, ג) את השאלות הנ"ל כך: א) "השמר בנגע הצרעת", פירושו: השמר מנגע הצרעת ולשמור מאוד שלא תבואך. ב) לא רק לזכור להיוהר מהנגעים שלא יבואו, צריך גם בנוסף להזכיר זאת בפירוש בפה תמיד. וכך כותב הרמב"ן כנגד פירוש רש"י, וז"ל: "איך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים, לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור, או לאו הבא מכלל עשה?!

ואין פסוק זה סיפור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים, אבל בכתוב הזה הזהרה גדולה בו... וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות. ע"כ.

והרמב"ם סובר כרש"י, וכך מוכח בדבריו בסוף הלכות צרעת.

ט. ירושלים

תהלים קלו, ה-ו:

אם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחֻכֵי אִם לֹא אֶזְכְּרֵי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחָתִי.

כתב בספר חרדים (בפרק לה עסק בזכירה זו, בכותרת "מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בלב ואפשר לקימן בכל יום", עיין שם סעיף ג; וכן בפרק לח סעיף יט - "...התלויות בפה ובקנה"). וזו לשונו בפרק לח:

לספד על חרבן המקדש וגלות שכינה שנאמר אם אשכחך ירושלים - מן הלב, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי - בפה. וירים קולו, שנאמר קול צפריך נשאו קול יחדו ירננו (ישעיה נב, ח) כדאיתא בזהר.

י. כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל

דברים ח, יח:

וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנְתֵּן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הָקִים אֶת בְּרִיתוֹ אִשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיוֹם הַזֶּה.

כתב ספר חרדים (פרק יב, מצוות עשה מן התורה התלויות בפה ובקנה ואפשר לקימן בכל יום, סעיף נא) על הפסוק הנ"ל וז"ל:

הרי זו מצות עשה לזכר את ה' תמיד, על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים טו, ח)... ולמעלה מפסוק זה בפרשה זו כתיב (פס' יא) השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך, וכתב רבנו יונה (שער ג, כז) שזו מצות לא תעשה שלא לשכח שמו הגדול רגע, ונלמד ממה דאמרינן בספרי בכמה דוכתי "זכור" יכול בלב כשהוא אומר "לא תשכח" הרי לב אמור הא מה אני מקיים "זכור" - בפה, והכא נמי דכוותיה ואמר תחילה (פס' יא) פן תשכח, בלב, והדר אמר (פס' יח) וזכרת, בפה, והיינו דכתב רבנו יונה.

ויש לאדם בכל יום לעתים לעורר האהבה ולומר בפיו פסוק זכרון יוצרנו ויראתו יתברך, כגון מלא כל הארץ כבודו, (ישעיה ו, ג) ... וכן היה נוהג מורי

הרב החסיד כמהר"ר יוסף סנגיש זלה"ה, ובתוקף חיבה לעתים מרגלא בפומיה לשון נוסח תפילה דראש השנה, אשרי איש שלא ישחך ובן אדם יתאמץ בך.

ועוד ראיתי להביא כאן לשון רבנו יונה במשלי על הפסוק "אַל תְּהִי חָכֵם בְּעֵינֶיךָ יָרָא אֶת ה' וְסוֹר מִרַע" (ג, ז), וז"ל:

כאשר יצליח ה' ארחתיך ותצליח בעשר ונכסים ובכל משלח ירך אל תאמר בלבבך: חכמתי עמדה לי, כי הצלחתי במו עצתי ובחכמתי כי נבונותי, ומחשבותי יצאו לפועל... ועל כן הזהיר שלמה ע"ה שלא יהיה חכם בעיניו בסבת כל הצלחה וקיום כל מחשבה, כי הכל בגורת השם ית' אשר יצליח המועצות ויסבב עניני האדם, ברצותו דרכי איש וכאשר יגזור על הצלחת האדם. וכן הזהירה התורה על זה, שנאמר "פֶּן תֹּאכַל וּשְׁבַעַת וּגּוֹ' וְאָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ כְּחֵי וְעַצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ח, יב-יז), הנה הזהיר לבל ישען על בינתו לפני המעשה ושיקנה אל ה' בכל דרכיו, ואחרי השלמת המעשה והצלחתו לא יאמר בליבו כי הצליח בחכמתו.

סיום וסיכום

על פי האמור יוצא שיש שלוש זכירות אשר אין חולק על חיובן, וחיובן מהתורה. והן: (א) זכירת יציאת מצרים, (ב) זכירת עמלק (ג) והשבת. עוד יש זכירות מהתורה לדעת הרמב"ן, והן: (ד) זכירת מעמד הר סיני, (ה) מעשה מרים, ואפשר גם (ו) זכירת אשר הקציפו אבותינו. ואלו נמצאות בכל הסידורים.

(ז) ובתורתו של רבנו יונה החסיד מצאנו את זכירת המן במצוות עשה.

(ח) וספר חרדים למד ברבנו יונה שגם "זוכרת... כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל" היא מצוות עשה.

עוד שתי זכירות מדרבנן: (ט) זכירת ירושלים, בספר חרדים. (י) זכירת מה שיעץ בלק, המוזכרת ברב חיד"א. והן המופיעות בסידורי הספרדים.

ונראה פשוט למורי, שזכירות אלא שמנו רבנו יונה, ספר חרדים והרב חיד"א במצוות עשה, אינן אלא בגדר הנהגה טובה, ואין למבטלן צורך בעוליה לכפרה.

וסיים בעל חסד לאלפים (שם) בדברים אלו: "ועיקר מצות הזכירות, כי יתן אל ליבו התועלות הנמשכות מהן, לשמור מאוד ולעשות, שהמעמיק בהם ימצא שכוללין הרבה". ע"ב.

וע"פ האמור לעיל, אלו ממשמעויות הזכירות:

א. יציאת מצרים: לזכור שה' גאלנו, להיות לו לעבדים ולעשות רצונו.

ב. השבת: לזכור ולפרסם שה' בורא העולם.

ג. מעשה עמלק: לזכור לשנוא הרע.

ד. מעמד הר סיני: לזכור שאנו שמענו את ה' במתן תורה, ולא לקבל שום חולק על התורה, יהיה מי שיהיה.

ה. מעשה מרים: לזכור חומרת לשון הרע, ולהישמר ממנו.

לזכור את כל החסדים שה' עושה לנו ולעם ישראל כולו בכל דור.	}	ו. מה שהקציפו...:
		ז. המן:
		ח. מה שיעץ בלק:

ט... הנותן לך פֶּחַךְ לעשות חיל: לזכור את ה', ושהכל מאיתו ית'. ומתוך כך יבוא לאהבתו ויראתו ית'.

י. ירושלים: לזכור את מצבה, ולפעול לתיקונה.

ובזכות מצוות הזכירות, אשר לעיל אמורות וסדורות,
 בפי כל ישראל אמורות ושגורות, וליסודות גדולים אותנו מורות,
 ה' בחסדו אותנו יזכור, וממשלת זדון מהעולם יעקור,
 לפתח תקווה ישים את עמק עכור, ובתורה יזכנו להגות ולחקור,
 ולמעונו ישוב, יחזור.

